

Světové summity o životním prostředí

B. Moldan: World Environmental Summits. Život. Prostr., Vol. 41, No. 4, p. 173 – 177, 2007.

The series of environmental summits started in Stockholm 1972 by the UN Conference on Human Environment. This was an important milestone in shaping the environmental consciousness by identifying the main threats to our "Only One Planet". The seminal report *Our Common Future* by World Commission on Environment and Development (1987) coined the term sustainable development which was further developed at the Earth Summit (UN Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, 1992). The Social Summit in Copenhagen 1995 added the social dimension of the sustainable development that was in this way completed to the present three pillars structure: environmental, economic, and social. The special session of UN General Assembly in New York (1997) stated that despite all efforts the state of earth environment is deteriorating. The same year was marked by conclusion of the Protocol of Kyoto. The Millennium Summit in 2000 put forward Millennium Development Goals with a rather prominent sustainability dimension. The last of the great world conferences was the World Summit on Sustainable Development in Johannesburg (2002) that further developed this concept by its Plan of Implementation. It promoted concrete actions in five areas of WEHAB (Water, Energy, Health, Agriculture and Biodiversity).

Negativní vlivy hospodářské činnosti na životní prostředí člověka jsou dávno dobře známy, mluví o nich už antičtí autoři (např. Homér o odlesňování Středomoří). Na začátku 16. století vydal anglický král zákaz topení uhlím v Londýně z oprávněné obavy o životy lidí ohrožené uhelným kouřem. (Není pochyb o tom, že zákaz se minul plným účinkem, jak dokazuje „velký londýnský smog“ r. 1952, na jehož následky zemřelo nejméně 4 000 lidí.) Moderní přístup k ochraně prostředí je však poměrně nový.

Za mezník v poznání negativních vlivů hospodářského rozvoje na životní prostředí jako celek považujeme dílo americké bioložky Rachel Carsonové, zejména knihu *Mlčící jaro* (1962). Autorka dramaticky ukázala na nečekané souvislosti mezi používáním pesticidů – tehdy to bylo především DDT – a hynutím dravců na mořském pobřeží, stovky kilometrů vzdáleném od místa použití chemických prostředků. Široká veřejnost začala chápat, že v důsledku neočekávaných negativních důsledků lidské činnosti je ohroženo životní prostředí jako celek. Nejen přímo, například dusivými exhalacemi či nebezpečnými látkami ve vodě – to už bylo známo dávno – ale delší či

kratší dobu skrytými, o to však nebezpečnějšími vlivy nepřímými, působícími i na velké vzdálenosti.

Stockholmská konference

Mezinárodní společenství uznalo naléhavost ochrany životního prostředí na konferenci OSN o životním prostředí člověka ve Stockholmu, která byla slavnostně otevřena 5. června 1972 (tento den se stal Mezinárodním dnem životního prostředí).

Stockholmská konference vyslala světu jasný a silný signál: „Planeta Země, jediná, kterou máme, je vážně ohrožena námi samými, kteří si neuvědomujeme zranitelnost jejích životodárných systémů a svou vlastní neuvážnou činností je poškozujeme. Komíny našich továren a elektráren chrlí do ovzduší obrovská množství cizorodých látek, produkuje stále více odpadů, zamořujeme vody na pevnině i v mořích nejrůznějšími škodlivými látkami. Důsledky našich činů trpí příroda, lidské zdraví a životodárné systémy planety jsou ohroženy v globálním měřítku.“

Konference přinesla jednoznačný souhlas s tím, že nadále již není možno hospodářskou činnost provádět

Pestré složení účastníků Globálního fóra, doprovodní akce Summitu Země v Riu de Janeiro. Foto: M. Huba

bez ohledu na životní prostředí. Zejména průmysl je třeba podrobit regulaci s cílem chránit jeho jednotlivé složky – ovzduší, vodu, půdu, živou přírodu. Světová veřejnost vzala tyto závěry vážně.

Na stockholmské konferenci se rovněž diskutovalo o konfliktu mezi hospodářským rozvojem a potřebou chránit životní prostředí. Mezi účastníky byla mimo jiné indická ministerská předsedkyně Indíra Gándhiová, která zdůrazňovala potřebu odstranění chudoby a celkového hospodářského rozvoje chudých zemí. I jiní delegáti z rozvojových zemí zdůrazňovali, že environmentální problémy bohatého Severu jsou méně důležité než životní problémy chudého Jihu. Tento názor však na konferenci nepřevládá.

Diskuse byla rovněž reakcí na analýzu vztahů mezi hospodářským rozvojem na jedné straně a životním prostředím a přírodními zdroji na straně druhé, kterou

předložili Donella H. Meadowsová, Dennis L. Meadows, Jorgen Randers a William W. Behrens III v knize *Meze růstu* (1972). Publikace vyšla několik měsíců před stockholmskou konferencí. Na základě aplikace „světového modelu“ (jednoho z prvních velkých počítačových modelů vůbec) dospěli k závěru, že hospodářský vývoj se v celém dlouhém období 1900 – 1970 vyznačoval paralelním růstem ekonomického výkonu, spotřeby veškerých přírodních zdrojů a znečištěním prostředí, a že tento růst má exponenciální charakter. Takový vývoj není do budoucna trvale možný, dříve či později nastane katastrofa způsobená ať už vyčerpáním některého z kritických zdrojů, nebo nadměrným znečištěním. Model ukázal, že žádná dílčí opatření nepomohou, hospodářský růst je třeba zásadně omezit. Zdálo se, že rozpor mezi hospodářským růstem a účinnou ochranou životního prostředí, přírody a přírodních zdrojů je nepřekonatelný.

Ačkoliv tento zásadní rozpor stockholmská konference nevyřešila, měla rozhodující význam pro utváření politiky ochrany životního prostředí v celosvětovém měřítku. Ve vyspělých státech (i v jejich seskupeních – například Evropském společenství) vznikly instituce pověřené zajištěním účinné ochrany prostředí, většinou ve formě resortních ministerstev. Přijímaly se zákony upravující důsledky různých hospodářských činností ve sféře omezování emisí do ovzduší či vody, produkce a zneškodňování nebezpečných odpadů, ochrany vybraných částí přírody, zabránění škodlivým důsledkům na lidské zdraví apod. Postupně se stalo pravidlem, že součástí průmyslových podniků se stala rovněž zařízení na čištění odpadních produktů, vybudovalo se velké množství čistíren odpadních vod, postavily se spalovny a jiná zařízení na bezpečnou likvidaci odpadu. Všechny tyto postupy však byly zaměřeny na odstranění škodlivých vedlejších produktů až tehdy, když vznikly. Většinou se nedotýkaly samotných technologických výrobních postupů. Pokud bychom chtěli tímto způsobem dosáhnout trvale udržitelného stavu, znamenalo by to, že různé čistící technologie budou trvale narůstat jak absolutně, tak i relativně, a postupně se stanou z ekonomického hlediska neúnosné.

Koncepce udržitelného rozvoje a Agenda 21

Klíč k řešení základního problému vztahu mezi hospodářským rozvojem a životním prostředím poskytla zpráva Světové komise pro životní prostředí a rozvoj ustanovená OSN a vedená norskou ministerskou předsedkyní Gro Harlem Brundtlandovou, jež vyšla r. 1987 pod názvem *Naše společná budoucnost*. Autoři ukázali, že řešením není zastavení hospodářského růstu, nýbrž

jeho usměrnění tak, aby se základna přírodních zdrojů neničila a potřeby současné generace se nenaplňovaly na úkor generací příštích. Takový vývoj byl nazván *udržitelným rozvojem* (*sustainable development*; v českém jazyce se používá jak termín „udržitelný“, tak „trvale udržitelný“ rozvoj, není mezi nimi žádný významový rozdíl; v poslední době se častěji používá termín kratší).

Tuto myšlenku podstatně rozvedl *Summit Země*, jak je nazývána *Konference OSN o životním prostředí a rozvoji*. Konala se přesně 20 let po Stockholmu, začala 5. června 1992. Zahájila éru velkých světových summitů, byla rekordní účastí delegátů, počtu hlav vlád a států i novinářů. Po usilovné a dlouhodobé přípravě přinesla tato konference rozsáhlou *Agendu 21*, více než tisícistránkový dokument. Ve 40 kapitolách jsou zde podrobně rozvedeny zásady udržitelného rozvoje tak, jak tuto myšlenku stručně nastínila zpráva *Naše společná budoucnost*. Agenda 21 se stala zásadním manuálem, dodnes často citovaným, který je základem množství aktivit v oblasti ochrany životního prostředí a jeho jednotlivých složek v kontextu celkového hospodářského a společenského rozvoje včetně rozvoje různých institucí a mnoha dalších oblastí.

Konference přijala další důležité dokumenty. V první řadě *Deklaraci z Ria de Janeiro o životním prostředí a rozvoji*, jejíž některé články se staly základem mezinárodní diplomacie v řadě směrů (byl například definován princip předběžné opatrnosti nebo „společná, avšak diferencovaná odpovědnost jednotlivých států“). Na tomto summitu byly podepsány dvě až dosud pravděpodobně vůbec nejdůležitější mnohostranné environmentální úmluvy, *Úmluva o biologické rozmanitosti* a *Rámcová úmluva o změně klimatu*. Kdyby ničím jiným, už jenom úmluvou o klimatu vstoupil Summit Země trvale do historie.

Další summity o životním prostředí

Po Riu následovalo několik summitů, které neměly ve svém titulu přímo otázky životního prostředí, ale měly s tímto tématem úzkou souvislost. V září 1994 se konal v Káhiře *Summit o populaci a rozvoji*, který mimo jiné upozornil na zásadní význam environmentálních podmínek. Velmi důležitý byl *Sociální summit* (Kodaň, březen 1995). Rozsáhlé závěrečné komuniké se jednoznačně přihlásilo k myšlence udržitelného rozvoje a zdůraznilo jeho sociální rozměr. Právě této velké konferenci vděčíme za to, že byly postupně definovány známé tři pilíře udržitelného rozvoje: sociální, ekonomický a environmentální.

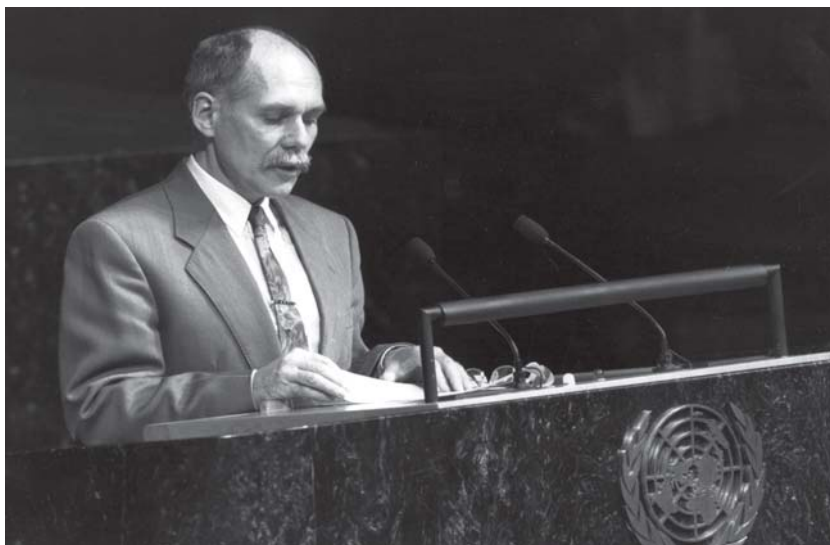
V r. 1997 se konala v New Yorku málo známá konference s nenápadným titulem *Zvláštní zasedání Valné-*

Každodenní distribuce konferenčních materiálů během Summitu Země v Riu (bulvár Copacabana). Foto: M. Huba

ho shromáždění OSN. Ve skutečnosti to byl summit, na kterém se účastnila celá řada vrcholných světových představitelů. 5 let po Riu tato konference zkonstatovala, že navzdory celosvětovému úsilí se stav životního prostředí prakticky ve všech parametrech ve světovém měřítku zhoršuje. Mimo toto smutné konstatování se však nedospělo k žádným konkrétnějším výsledkům.

Zcela jiný charakter měla známá *Konference v Kjótu*, která se uskutečnila v prosinci 1997. Zasedání se konalo v kontextu Rámcové úmluvy o změně klimatu, a přestože nebylo žádným summitem, byla to historicky vůbec první velká environmentální konference, která naplnila první stránky světových deníků a důkladně přitáhla pozornost veřejnosti k vážným problémům životního prostředí ve světovém měřítku. Mezinárodní média referovala o tom, jak se čelní svě-

Autor článku při projevu na Valném shromáždění OSN, 2001. Foto: archiv autora

ovní představitelé (reprezentovaní na konferenci svými zástupci) dohadují o předpokládaných výsledcích. Konference přinesla známý *Kjótský protokol*, kterým se vyspělé státy zavázaly snížit emise oxidu uhličitého a dalších skleníkových plynů. Tento dokument je snad nejčastěji kritizovaným výsledkem kterékoliv dosavadní environmentální konference, ale právě rozsáhlé a stále trvající diskuse dokazují jeho význam. V žádném případě nespočívá v tom, že by svět byl ochráněn před změnou klimatu – tak ostatně nebyl zamýšlen –, ale představuje zásadní krok ve správném směru a mimořádně důležitý impulz k podstatné reflexi ekologického problému, který se dnes považuje za vůbec globálně nejzávažnější.

V souvislosti s environmentálními summity je nutno zmínit rovněž *Summit millénia*, který se konal v New Yorku r. 2000. Přijal známých 8 cílů, které definují celosvětovou agendu v oblasti lidského rozvoje do r. 2015. Agenda se týká především odstranění chudoby a obecně lepších podmínek pro lidi v rozvojových zemích. Jeden z milléniových cílů se explicitně týká environmentální udržitelnosti a prakticky všechny další mají důležité implikace pro životní prostředí. Výsledky summitu významně ovlivnily zaměření rozvojové pomoci i úsilí v ochraně životního prostředí výrazněji na zlepšení lidského údělu.

Myšlenky udržitelného rozvoje dále upravil *Světový summit o udržitelném rozvoji*, který se konal v Johannesburgu na přelomu srpna a září 2002. Koncept udržitelného rozvoje vychází z toho, že „roz-

voj“, tedy vývoj kladným, žádoucím směrem, k lepšímu stavu, je základním a všeobecně přijatým společenským cílem. Aby však mohl trvat bez závažných krizí do daleké budoucnosti, nesmí zanedbat žádný ze svých hlavních rozměrů. Ekonomický rozměr udržitelnosti vychází z nutnosti zachovat při každé hospodářské činnosti základní kapitál a využívat jen vyprodukovaný zisk. To se týká nejen kapitálu vyrobeného, lidského, ale i kapitálu přírodního. Z ekonomického hlediska lze totiž na přírodní zdroje nahlížet jako na různé typy přírodního kapitálu, který je třeba zachovat jak v jeho celkovém úhrnu (zásada tzv. slabé udržitelnosti, *weak sustainability*), tak do jednotlivých kritických elementů (zásada tzv. silné udržitelnosti, *strong sustainability*). So-

ciální rozměr se týká lidí jako jednotlivců, tak společnosti. Lidský rozvoj znamená odstranění chudoby, zlepšování zdraví, delší průměrný věk, méně nemocí, ale také vzdělanost, slušné životní podmínky a bezpečnost. Společenský rozvoj se týká především institucí demokracie, zabezpečení lidských práv a svobod i spravedlivého společenského uspořádání. Environmentální rozměr poukazuje na to, že hospodářská činnost a celkový civilizační rozvoj jsou nutně ovlivněny přírodními podmínkami. Lidé a jejich činnost jsou součástí zemské biosféry a jsou plně závislí na přírodních zdrojích a planetárních životodárných systémech, jako je systém klimatický, fyzikálně chemické fungování atmosféry, hydrologický cyklus či biogeochemické cykly chemických prvků.

Péče o životní prostředí však v tomto kontextu nemá žádné výsadní postavení, není něčím, co by bylo nad ostatními zájmy. (Můžeme však poznamenat, že pokud je cosi nad něčím jiným, znamená to, že jsou tyto věci svým způsobem mimo sebe, vzájemně izolovány.) Ochrana životního prostředí se však v kontextu současného pochopení udržitelného rozvoje stává důležitým pilířem celé stavby. Ve skutečnosti neznamená idea udržitelného rozvoje v žádném případě „utopení“ ochrany prostředí v „rozvojové“ problematice. Znamená, naopak, výzvu ještě zásadnější a náročnější než byla výzva Stockholm. Postavit samostatný sloup je méně náročné než vybudovat pilíř, který podepře celou stavbu. Právě tak zní dnešní výzva.

Úloha ochránců životního prostředí je zcela jasná. Máme se starat o svůj vlastní environmentální pilíř, který však není izolovaný, nýbrž spolu s dalšími zajišťuje stabilitu a rovnováhu celé stavby. Pokud má mít význam, musí mít svůj specifický obsah: životní prostředí, příroda a přírodní zdroje jsou tisícími vazbami spojeny se sociálním a ekonomickým rozvojem. Příroda a ekosystémy poskytují lidské společnosti služby a statky, bez kterých by nemohla probíhat ekonomická činnost a lidé by nemohli existovat už proto, že jsou živými tvory, a tedy součástí biosféry. Přírodní služby a statky musí zůstat na určité dostatečně vysoké úrovni, kterou může zajistit jenom jistá úroveň biodiverzity a fungování všech životodárných planetárních systémů.

Únosná kapacita ekosystému a celé planety se nesmí překročit, jinak se životodárné systémy zhroutí a s nimi i veškerá lidská činnost.

Summit v Johannesburgu programově nepřinesl žádné nové cíle, ani převratné myšlenky či koncepce. Ostatně, již při přípravě se pojímal jako „summit implementační“, protože jeho organizátoři usoudili, že směr udržitelného rozvoje je teoreticky vytyčen dobře a je nutno věnovat se naplnění jeho myšlenek. Na konferenci byl přijat poměrně útlý *Implementační plán*, který v zásadě opakuje již dříve formulované cíle udržitelného rozvoje. Po této stránce tedy nepřinesl nic nového.

Zároveň se však konaly rozsáhlé konzultace v rámci programu zvaného **WEHAB** (*Water, Energy, Health, Agriculture, Biodiversity* – voda, energie, zdraví, zemědělství, biodiverzita). Těchto pět směrů vytyčilo priority v úsilí o rozvoj v souladu s ochranou životního prostředí, a to v duchu *Rozvojových cílů milénia* vytyčených 2 roky před tím na summitu v New Yorku. Rozvinuté státy a řada světových firem i nevládních organizací předložilo své závazky v hodnotě několika miliard dolarů, jež byly zaměřeny ve směru těchto pěti priorit.

Summit tedy přinesl tyto konkrétní výsledky, avšak nelze říci, že byl plným úspěchem. Rozhodně se očekávalo víc. Zřejmě jsme svědky toho, že náboj světových konferencí charakteristických pro 90. léta se vyčerpá. Pravděpodobně nebude tak jednoduché přinést nějaké zásadně nová témata a myšlenky, kte-

Johannesburg – místo konání Světového summitu o udržitelném rozvoji.
Foto: M. Huba

ré by naznačovaly, že směr rozvoje vytyčený konferencemi 90. let a potvrzený posledním velkým summitem o udržitelném rozvoji bude třeba zrevidovat a pozměnit.

Prof. RNDr. Bedřich Moldan, CSc., Centrum Univerzity Karlovy pro otázky životního prostředí, U Kříže 8, 158 00 Praha 5, bedrich.moldan@czp.cuni.cz

